

Прегледни рад

Саша С. Марковић¹,
Жељко У. Вучковић, Александар В. Петојевић
Универзитет у Новом Саду, Педагошки факултет у Сомбору

Поштраја за иденитијететом учителја код Срба – скице из прошлости и савремени изазови

Резиме: Учитель је специфично занимање које је имало и има значајној утицаја на идентитет једног народа. Крајем 18, током 19. и 20. века – до данашњих дана, српски учитељ је традио свој позив кроз суочавање са друштвеним изазовима. Носећа идеја образовања српског учитеља, ослањајући се на исцртавања о двовековном образовању на Учитељској школи у Сомбору, била је отвореност према модерним идејама и научним дисциплинама уз истовремену утемељеност на традицији и очуваним вредностима. Овако створена визија била је одмерена, прилично оштра и у хармонији са стварним околностима. Идеологије, којима се српски народ окрепао у новијој историји, упркос узорцима бројних умних људи, проивиле су се аналитичком и критичком приступу. Филантропизам учитеља и његов ослонац на Христа увек су били за промену у људском понашању, али су били проивити да се те промене остваре неопходношћу промена друштва. Интересеси су молили да се успасе, а не да се намећу.

Уважавајући друштвене околности, намера нам је да у раду представимо уочишћа која одређују карактер учитељског позива. Учитель је остваривао свој идентитет кроз: неовање хуманости, стварања, образовања, радозналости, морала, креативности и деловања путем примера. Учитель – човек са мером.

Кључне речи: учитељ, Срби, вредности, образовање, идентитет.

Скице из прошлости у (не)успелом покушају савременог читања¹

Процес модернизације учитељског позива код Срба отпочиње са применом просветитељских мисаоних и рационалистичких до-

стигнућа током 19. века. То се, пре свега, доводи у везу са продором секуларних идеја и научно-методолошким приступом проучавању појава, како у природи, тако и у друштву. Институционалне реформе школства и васпитања деце су најбитнији аспекти овог процеса. С обзиром на то да су историјске околности у којима

¹ milnik.markovic@gmail.com

Copyright © 2017 by the authors, licensee Teacher Education Faculty University of Belgrade, SERBIA.

This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original paper is accurately cited.

живи српски народ биле врло сложене – живот у два царства: оријентална Отоманска империја и централноевропска Хабзбуршка монархија – идеја о стварању слободне државе био је национални интерес којем су морали бити подређени сви традиционални и савремени приступи креирању српског идентитета. Идеална спона у том процесу, по претпоставци увиђавних мислилаца попут Доситеја Обрадовића, Јована Рајића, Аврама Мразовића и других, била је реформа образовања и васпитања и њена савремена адаптација.

У том процесу, учитељске школе, од којих је у периоду од краја 18. века и током 19. века била најважнија Норма-Препарандија у Сомбору, имале су посебан значај. Било је од пресудног значаја припремити наставни план и програм који је, са једне стране, неговао постојећи духовни идентитет Срба, а, са друге стране, и прихватио развој педагогије и методичко-дидактичког приступа у раду са децом. Требало је да последица овога буде формулисање аксиологије, која је уобличавала српски национални израз тако што је поштовала и неговала прошлост и истовремено љубопитљиво се упознавала са идентитетом других народа. Притом, не нарушавајући њихову особеност, трагала је за сопственом користи. У таквим околностима улога учитеља при модернизацији идентитета, али и при обележавању његових упоришта у прошлости, била је незамењива.

Очување моралне чистоте био је приоритет при суочавању са бројним искушењима. Ипак, инсистирање на моралности, иако од суштинске важности за карактер учитељског позива, као и било која друга инсистирања, не треба да се претворе у наметање ставова који постају тегоба, а њихов утицај се своди на супротност од првобитне намере. „Сама уређена настава (школа) не треба никако да естетичко и душевно образовање детиње претера преко природних граница. Не треба се одавати илузији као да

чинимо неку услугу омладини, кад претворимо школу у неку душевну брбљаоницу, а наставу у естетичку красноречивост“ (Dites, 1872: 156).

Из тог разлога полазиште за учитеља са врлинама који је пример људскости (не)могуће је изводити ван контекста историјског времена о коме пишемо, а у њему је хришћанство и изведени и антиком допуњени филантропизам био мера човекољубља и добрих дела утемељених на љубави (Jeger, 1991). „Учитељ је душа школе“ (*Školski list*, 1885: 83). „Српско учитељство! Ти које одгајаш чланове а цркви њене верне; које си просветник и учитељ свега што је добро, лепо и корисно; које народни подмладак васпитао у религиозно-моралном духу, развијајући у њему хришћанске и српске врлине, и учиш га дужностима да поштује старије, учитеље и свештенике...“ (*Izveštaj*, 1904: 14). Углед учитеља није само подразумевао његово знање и успешно држање наставе већ много више од тога – његов социјални став и умешност да препозна савремене друштвене токове и, без обзира на околности уколико оне буду неповољне, сачува свој лични кодекс понашања који има својства васпитног примера (*Školski list*, 1899). „Осведочена је истина, да учитељ својом цјелокупном личношћу, својом важношћу и достојанством својг моралног карактера, већма воспитават дјцу него својим предавањем. Да ли је учитељ задатак свој рјшио, дознаћемо кад се увјеримо да се његов начин живота подпуно слаже са оным наукама које су прописане, да се у школи предају“ (*Školski list*, 1859: 161). Владање учитеља је, по овом и нама прихватљивом становишту, било стално на испиту и много више утицало од било какве речитости или убеђивања (*Školski list*, 1885). „Добро владање и примљеран живот учитељств снажне дјствује на срце ученика, него рчи које онъ говори, него предмети које онъ предаје, него знања и вештине што дјца кодъ њга науче“ (*Školski list*, 1859: 161). У овом контексту, учитељ који се понашао у складу са овим виђењем, у својој средини могао је да буде омиљена личност

и човек од поверења. „Да учитељ може у школи с успехом делати, неопходно је нужно да задобије поштовања и популарности како код дечјих родитеља тако и у свију првих и угледних чланова општинских [...] Полazeћи у друштво треба да је учитељ човек бистре памети, самостална мишљења, никад ропска душа, улизица, пренемагало и туђа свираљка; јер само човек пун знања, моралан, друштвено образован може импоновати у друштву“ (*Školski list*, 1883: 33).

Његова искрена људскост, при чему „васпитање није ништа друго него подражавање најбољим“ (Velimirović, 2014: 539), једино је могла да придобије становништво. „Изъ досад реченога заключаемо да е учитељ нашъ пре свега дужанъ старати се да праву љубавъ и искрено повърне православногъ србскогъ народа...придобіе“ (*Školski list*, 1859: 161). Основна слабост задобијања поверења могла је да се покаже у томе да се учитељ није придржавао онога чему је децу подучавао. „Учитељи и учитељке да гледе што више могу, да прво сами оставе сав луксуз и да буду примери у томе у својој околини...“ (Natošević, 1873: 23). Такво лицемерно понашање могло је да обесмисли позив, и из тог разлога су била честа упозорења. „Говори ли н.пр. против лењости и нерада, а сам је лењ и нерадан; против разкоша и расипања, а сам расипа; против пијанства, а сам је у томе огреза [...] онда његов рад не вреди ништа [...] Такав човек боље да је био свашта пре, само не народни учитељ“ (*Školski list*, 1886: 74).

Успех у узору, а тиме и углед, зависели су од тога да ли се учитељ зналачки носио са захтевима своје професије. „Ауторитет је у најширем смислу углед [...] Изгуби ли н. п. учитељ ауторитет пред ученицима својим, онда од све наставе његове не може бити користи и боље му је да у ту школу више не корачи“ (*Rodoljub*, 1881: 1). Он је морао да буде

стручан, а потом да своја знања вешто представи деци како би она могла да их прихвате и руководе се њима. „Највећу беду сваком учитељу наноси једино рђаво расположење пред децом“ (*Školski list*, 1895: 165). Расположен учитељ је, дакле, био добар приповедач новог знања које је требало да усвоје деца. Морално утемељен у човекољубљу, које је било извор бескрајног стрпљења за несташлуке деце, учитељ је могао да се посвети и предавању најсложенијих лекција. „Вежбај разум детињи за примање тежих ствари из градива [...] Човек се учи док је жив“ (*Školski list*, 1895: 165). Учитељу је била потребна велика енергија у раду и дијалогу са децом. „Ако је учитељ енергичан поћи ће му сваки, па и најтежи посао за руком“ (*Školski list*, 1895: 165). С обзиром на то да је постепен и стрпљив рад био изузетно захтеван, у предлогу како да учитељ поступа било је наглашено становиште да ради умерено и неоптерећујуће, трудећи се да већина деце савлада градиво.

„Ко полако иде, даље дође [...] Не треба се журити са наставним градивом бојећи се да се неће ни свршити [...] Немој претрпавати децу са високим знањем [...] Осим тога најглавнија врлина учења је понављање [...] Ако дете не уме својим речима да ти одговори о оном о чему си говорио, немој га присиљавати, јер би то значило терати лађу по земљи. Помози му. Стављај му таква питања, на која ће ти моћи одговарати [...] Никад се немој разљутити на дете, викати и тући га зато што не зна [...] Колико људи, толико и ђуди. Зато си ти учитељ да га научиш према његовој способности“ (*Školski list*, 1895: 168).

Уредници *Школској листи*, препознати Ђорђе Натошевић и Никола Вукићевић, јесу, у намери да буду актуелни, често штампали чланке одређених европских педагога који су разматрани на научним конференцијама. „Ако желиш у њезну душу детињу семе знања посејати,

и то са жељеним успехом, мораш се у неколико приподобити нарави дечијој“ (*Školski list*, 1896: 19). Наизглед једноставан ток ствари заправо је захтевао много труда и времена. Марљивим радом учитељ је могао да постигне чврст и стабилан карактер личности – хербартовски захтеван, а који је уливао наду у успех.

„Суштина карактера састоји се, дакле, у извесној сталности воље. Известан начин како се неко свагда држи према спољашњем свету то је, – вели Хербарт, његов карактер. Онај нема никаква карактера чије је мишљење и рад резултат само тренутног расположења, случајног заноса, или ванредних пролазних афеката. За таквог човека велимо да је некарактеран. Напротив карактерни човек схваћа сваки спољашњи појав на свој начин, и у овоме се састоји његова претежност над некарактерним човеком. Овај је игра случајних утисака, овај пак те утиске савлађује“ (*Školski list*, 1896: 18). Импулсивна својства, уочена у историјским догађајима код Срба, као што можемо на основу овога да претпоставимо, најчешће су била последица слабости карактера који је вешто био камуфлиран одлучним али еуфоричним набојем националне енергије. Зреле одлуке, трезвено донете, биле су мање видљиве, а преко потребне. Уравнотежен приступ, негован и у идеји успешног учитеља, најчешће је изостајао. „Пасторов геније био је дивно одмјерена мјешавина од маште, која изумијева и открива, и од разума, који тврди и доказује, од усхићења, које ствара, и од размишљања, које, иако га не расхлађује, ипак га зауставља неумитно у тренутку, кад се његове замисли престану подударати са стварности и постају фикције и заблуде“ (Liard, 1913: 55).

Само искуство у учитељском послу било је могући гарант успеха у каријери педагога. „При показивању ствари мора се учитељ деци окренути. Има учитеља кои се при показивању ствари одъ деце к ствари окрену, а на децу се и необазире. Има ихъ што леђма стваръ заклоне да е деца невиде. То су знакови да учитељ на стваръ више

мисли него на децу. Таковъ учитељ треба јошъ самъ да учи“ (*Školski list*, 1862: 338) Препоруке које су и Вукићевић и Натошевић преко *Школскої листѣа* слали својим колегама систематично су, по ставкама, подсећале на занатске дужности просветара. „Ред је душа ваљаног рада у образовању и васпитању [...] У школи је ред када учитељ тачно пре почетка наставе дође у школу [...] Ред је у оној школи чији ученици за време наставе, кад их учитељ испитује пред ким, пажљиво и разумно одговарају на постављена им питања“ (*Školski list*, 1896: 56).

За наставу учитељ је морао да буде спреман, односно да добро влада градивом. У школи је морао да буде први, а последњи да изађе, дан није требало да почиње без молитве (*Školski list*, 1895). Потребно је било да се учитељ потруди да му предавања буду занимљива како би дечја радозналост била правилно усмерена. У објашњавању он је морао да покаже бескрајну стрпљивост и да несташлуке одвоји од злобе. „Буди с погрешкама дечиимъ стрпеливъ [...] уздржи се одъ грубих речи пред децомъ [...] Буди дечиимъ непристойностима добар вртаръ, што изданке тамани, не и воћке“ (*Školski list*, 1859: 33–34). Уколико се учитељ придржавао ових опажања и уколико му је полазило за руком да привуче дечју пажњу, његова одговорност је тиме постајала још већа јер су деца у њему могла да виде узор и идеал коме теже. Постојала је опасност од идолатрије коју је, упркос свим примамљивим искушењима, учитељ морао да спутава, остајући доследан својој величини у скромности. „Кодъ деце то тврдо и неоспорно стои, да су у њиовомъ учителю све добродетели сабране. Ако савъ светъ лаже и вара, учитељ не...Учителъ е деци неки виши и светиі духъ...идолъ...Овде е учитељ с њговимъ прстомъ дирнуо, рече ми једна девојчица...Алъ уколико деца свогъ учитеља више уважаваю, утолико га оштрие мотре и пазе...“ (*Školski list*, 1860: 36–37).

Суочавање учитеља, током свог рада, са савременим изазовима захтевало је од теоретичара његове професије да умеју да се одреде према свакодневним модерним тековинама.

„Оцењивати ученика по ономе како је говорио на испиту сасвим је погрешно, варљиво, јер једва да има и један ученик, да ће без помоћи бити у стању све оно приказати, што је у току целе једне године примио [...] Често и најбољи ђаци искубуре, док слабији, који са извесном хладнокрвношћу дочекују ствар, добро окрешу. Узроци су овоме у темпераменту и карактеру [...] Деца су после подне другачија него пре подне, понедељником другачија него других дана. Дугачак испит замори децу. Деце се боји неповољног успеха; [...] присутност многих учитеља и родитеља збунује га; можда му је учитељ и казном попретио ако не буде знало; једном речи: разна осећања и замишљаји сметају му да правилно мисли, и да му се представе ређају редовним путем...“ (*Izveštaj*, 1908: 6).

Одлучна осуда, која је умела да се појави, могла је да има и супротан ефекат који учитељски позив није прихватао као чувара препознатих вредности, већ као могућег спутавајућег конзервативца, задртог у својој умишљености да је на правом путу. „Мода и нобилитет, та спољашња маска, то се сад држи за воспитаніе, и кои више туђих рѣчій зна у говорѣ умешати, кои ређе у цркву иде...тај є кодъ насъ воспитанъ!“ (*Školski list*, 1859: 65).

Без обзира на могућа злурода тумачења о учитељу као педагогу који не разуме и који спутава, наши педагози су инсистирали да ученике треба учити традиционалним вредностима које наука о Христу негује, и то, упркос неким утицајним размишљања која су се јавила у просветитељству (*Radosavljević*, 1912), од што ранијег дечјег узраста. „Знай дакле учителю, да што раније почнешъ и с већомъ важношћу предузмешъ религиозно воспитаніе своихъ ученика с тымъ ће

трудъ твой благословеніимъ и здравіимъ плодомъ уродити!“ (*Školski list*, 1859: 66).

Овај став је сведочио о два битним стварима у процесу рефлексije просветителских идеја код Срба. Најпре да је свест о томе да је значај просветитељства за образовање и васпитање незамањив и огроман не само као инспирација већ и као полемички отворена теоријска основа; и друга веома битна ствар је свест о томе да је образовање и васпитање процес који се изнова осмишљава али и црпи смисао својих ставова и из изворних верских вредности, и то без преседана. „Народни учитељ треба живо да представи деци свемогућство, свудсушност и благост Оца небесног, треба да их својом речитошћу научи Бога свим срцем и свом душом љубити [...] Чисту и искрену љубав и праву побожност треба народни учитељ да улије у душу детињу. Залуд је народном учитељу сво знање физике, антропологије, дијететике, геометрије и.т.д. ако он није побожан, и ако нема љубави према цркви и школи“ (*Školski list*, 1892: 173). Све ове поуке о врлини у Христу нису занемаривале стварност, која је знала да буде далеко од примерене. Учители су често били далеко од узорног господина. Такве ствари нису биле заташкаване, већ напротив, о њима се отворено писало са намером да се такви негативни примери прокажу и превазиђу. „Та и учителя било є много и много кои нису знали ни прилично читати. И данасъ их има кои нису никако за то“ (*Školski list*, 1858: 1).

Рад са ученицима била је посебна тематска инспирација јер је неуспех наставе био и неуспех образовног и васпитног рада. Савет учитељима био је да у процесу учења укључе сву децу и да истрају у покушајима да се градиво на тај начин једино може добро савладати. „Нашъ учитель не прозива дѣцу редомъ, него часъ едно часъ друго дѣте пита, и опетъ зна стваръ тако вѣшто удесити, да скоро сви ученици буду прозвани. Онъ говори умѣреніимъ гласомъ, али ясно и

разговорно и говорњегов иде од срца“ (*Školski list*, 1858: 84). Постојало је преовлађујуће становиште да се у раду учитељ користи савременим педагошким достигнућима у облику примене такозване очигледне наставе, коју је у својим идејама уобличио Џон Лок. „Најглавнији је, дакле, задатак очигледној настави да образује посматрање (представе, круг мисли), да образује чула и да образује говор детета“ (*Glasnik*, 1871: 26).

Учитељи су, по заступљеном схватању, морали да буду из најугледнијег дела становништва. „Само најизвстнијем людма у народу треба да се повери брига за големо народно благо“ (*Školski list*, 1858: 110). Свој рад они су морали да ускладе са васпитањем која су деца добијала у породици. Значај породице био је незамењив у васпитању. „Прво воспитаніе дѣте добья у породици и то понајпре одъ матери“ (*Školski list*, 1858: 1). Овом просветитељском дискурсу и у педагогији код „пречанских“ Срба била је посвећена значајна пажња. Изузетна улога мајке била је поткрепљена примерима мајчинске љубави у хришћанској традицији. По овом учењу, намењеном учитељу, а како би могао боље да ради свој посао, сви чланови породице су били укључени у васпитање деце. „Где се у породици, осимъ родитеља јошт браће и сестара налази, тамо свако старіе дѣте помаже родитељима воспитати млађу дѣцу. Ако су старія деца добра, приљжна, боговоязљива и учтива; то се примѣромъ њиховымъ млађа деца свима тымъ врлинама обвикну, да имъ оне у наравъ пређу...“ (*Školski list* 1858: 116).

Одговорни рад учитеља подразумевао је и највећу благодет учитељског позива, нарочито у нижим разредима, а то је био дечји осмех. Са правом се подржавала идеја да учитељи могу да подстичу и радост деце коју уче, као најлепши садржај свог позива. „С тога држим да је право имао онај учитељ који је рекао: ’У сваком првом разреду, требало би бар једном недељно да се

деца од срца насмеју“ (*Školski list*, 1908: 258). У том контексту, није било странно и неговање пошалица на рачун учитеља, где се сатирично приказивала њихова склоност ка ауторитарности и неуважавању дечје креативности, на супрот изградњи ауторитета и уважавања дечјег умећа. „Учитељ пита: ’Ко зна да каже колико има тајни?’ Сва деца вичу: седам, седам, а једно виче шест! ’Ко ти је казао, викне учитељ на овог, а дет рече: ’Мој тата, кад сам јуче учио лекцију, а он каже: шест, брак и покајање иду заједно““ (*Školski list*, 1879: 241). Инспиратор оваквог здравог детињства, које је најчешће само делимично опстајало у суочавању са стварним животом, био је, уз породицу, и учитељ посвећен свом позиву, често и у идеалистичком заносу – не бежећи од њега, већ се поносећи њиме. „Учитељи свију народа поносе се тиме што идеално схваћају свој позив. Сви највећи учитељи светски и реформатори људског друштва схваћали су тако свој позив“ (*Školski list*, 1908: 241).

Требало је да учитељи буду посвећени свом позиву и њихов друштвени статус, у овом становишту, није трпео додатно ангажовање учитеља. С обзиром на то како је политички и страначки живот Срба у то време изгледао, учитељ, уколико је држао до свог моралног кредибилитета, требало је да избегава упуштање у политички рад.

„Али ми овде отворено изјављујемо: да учитељ треба да се клони политике као живе ватре, шта више ми би му то законом забранили. Немојте ме, молим вас оптужити да желим угушити учитељству слободу, то не; ја само желим да сачувам учитеља и његову сироту породицу од грозних посљедица. Зар је нужно набрајати доказе како жалосно пролази политичар-учитељ [...] Онај је учитељ највећи домољуб, који своје умне способности жртвује процветању целокупне нам домовине [...] У овом погледу подпуно делимо мишљење нашег врсног пријатеља г. Ст(еван). Коњовића који се [...] изјаснио да се клонимо јавног рада и руковођења на политичком пољу [...] По

свршеним дужностима може учитељ своје остало слободно време да употреби [...] на усавршавање самог себе“ (*Školski list*, 1884: 112).

Избегавање политичког ангажовања није подразумевало равнодушност према неговању националне идеје. Сасвим супротно, учитељ је, на основу исписаних препорука, требало да буде осведочен национални радник који је децу од малих ногу учио вредностима родољубља и неговања идентитета. „Од српског народног учитеља иште се да он буде Србин кроз српским духом задахнут [...] исто тако треба да српски народни учитељ у невиној младежи усађује српски дух, да буду свесни Срби и достојни наследници...“ (*Školski list*, 1892: 172). Учитељ је, по уверењу многих, морао да има знања и способности да се супростави ригидном космополитизму и успостави одрживи баланс међусобног утицаја аутохтоних вредности које подстичу родољубље и вредности које су долазиле споља, а које су морале да сачувају родољубље од еуфорије. „На своју жалост морамо признати, да се у наш српски живот увукла много туђинштина, која нам је од велике штете [...] Српско народно васпитање носи на себи печат опште човечанске образованости [...] Српско народно васпитање развија те опште човечанске врлине у народњем облику“ (Роровић, 1868: 15).

Буђење националног духа ипак није била само пожељна мисао патриотског концепта, она се у сложеној међународној ситуацији, оптерећеној сукобљеним интресима и кризним ситуацијама, манифестовала као империјални концепт државне политике земаља са неоствареним циљевима. У овој, све напетитој ситуацији, идеја коју су заступали одређени европски педагози, а са њима били упознати и наши педагози, да ће улога учитеља бити све приметнија у стварању стабилног друштва, постала је куриозитет утопистичког погледа. „Сутрашњи учитељ не мисли никако да заповеда и напада [...] Њихова ће акција бити морална акција, која мудро и обазриво

уноси новости; то ће бити акција разлога и слоге међу људима у отаџбини и ван ње.“ (*Pedagoška hrestomatija*, 1913: 285). Учитељски позив за Србе у Монархији је био у процепу критике да недовољно утиче на остваривање националних интереса и критике да треба да остане доследан и лојалан чувар статуса кво. Упркос покушајима превазилажења, процепи су, због неспремности на компромис, продубљивани. Кризе су наговештавале сукоб, а једна од њих је постала повод. Срби су трпели последице овакве политичке острашћености, учитељ се губио у измаглици успомене на једно доба које није примено времену које долази. „Политику већ нико не искорени из живота народа. Она сама по себи и није зло. Таква она постаје тек онда кад у себе упије све сокове народног организма, прогута све културне, просветилачке тежње, кад веже и паралише сваки други покрет. Таквих искључиво партајских људи има међу школованим Србима...“ (Lebl, 1963: 61).

Изазов епохе модернизма

У предвечерје Великог рата и империјално-интересних сукоба који трају до данас учитељски позив постао је силуета друштвене стварности која само отежава остваривање „великих“ државних интереса. У таквој ситуацији малобројни су били учитељи који су остали доследни калократији, многобројнији су били они који су се приклонили егоизму острашћених иступа националних идеја – тумачећи их као смисао свог позива. Било је и оних који су, по већ препознатој појави, како пре, тако и касније, били индиферентни. „Критика кодъ насъ треба да има карактеръ ободреня – а не одтуђиваня“ (*Srpski letopis*, 1854: 20). Заблуда није критикована, већ је постала контекст нове етике самовоље и империјалне политике. Генерално, учитељ је био покоран овој интерпретацији и умео је да јој да свој допринос. Изазови модерне епо-

хе оличени у националним државним пројектима суочавали су хуманост учитељског позива са могућом сегрегацијом националних интереса из контекста општих људских интереса. На тај начин учитељ је служио патриотизму и прилагођавао је универзализам своје професије парцијалном интересу своје нације и државе. За многе учитеље то је била сасвим довољна потврда очувања интегритета своје професије. Ипак, било је и оних који су, током 20. века и почетком овог века, успевали да одоле притиску конфликтних околности и хуманост нису сводили на своје сународнике или појединце. Тако су, током 20. века и почетком овог века, успевали да одоле и притиску конфликтних околности у којима је тешко било бити човек према свима. У тим тренуцима, они који су се наметнули, односно они који су победили, имали су право избора и он није морао да буде, а најчешће и није био, заснован на уважавању пораженог. Управо је сваки тај тренутак био полазиште нових неједнакости и људске дискриминације.

Сумње су се јављале, али им је недостајало амбиције. Немоћ „другог“ става пред акламативном подршком национализму подредила је родољубље пароксизму. То је учињено до те мере да у појединим интелектуалним круговима, пого-

тову на Балкану, након историјског искуства 20. века опстаје став да је било какав патриотизам или родољубље заправо пут у националистички конфликт. Учитељ, као узданица грађанске и одмерене мисли која је овај след онемогућавала, мораће још много времена да проведе у убеђивању становништва да љубав не може да буде увод у мржњу. Рад са децом, у медијском окружењу недетерминисаних културних вредности и свакидашњици условљеној применом технолошких достигнућа, захтева изузетну одговорност учитеља. Прилагодљивост је принцип очувања кредибилитета позива у околностима тенденциозног урушавања педагошких принципа. Искушења на том путу су огромна и претња да идеализам постане утопија је сасвим реална. Ипак, „данас се педагогија јавља из властитог пепела, поново се рађа као феникс“ (Suzić, 2016: 8). Филантропизам, узорно понашање, епистемолошка утемељеност и морални живот уз неговање безрезервне љубави према позиву су архетипови карактера учитељског позива које треба реафирмисати. Можда је и из тог разлога позив учитеља најузбудљивија одлука појединца који има намеру да мења, а не да прихвата свет око себе.

Извори

- Dites, F. (1872). *Teorija pedagogije ili osnovi nauke o vaspitanju i nastavi* (M. Šarčanin, prev.). Beograd: Državna štamparija.
- Janković, T. M. (1827). *Pravila dla učaušihся vъ narodnyhъ učiliuаhъ; izdannyя po Vysočajšemu povelěniю. Vъ Sanktpeterburgě: Vъ tipografii Departmenta narodnago prosvěšeniя.*
- Liard, L. (1913). Duh u dobroj ravnoteži. U: *Pedagoška hrestomatija* (55). Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor.
- Natošević, Đ. (1873). Izveštaj o stanju srpski narodnih škola u arhidijecezi 1872. *Letopis Matice srpske*, 23.
- Pelagić, V. (1922). *Stvarni narodni učitelj: rukovođa za zdrave i bolesne, za stare i mlade roditelje i učitelje, seljake i varošane: po raznim naučnim i opitnim, domaćim i stranim izborima.* Beograd: Knjižarnica Tome Jovanovića i Vujića.
- Peti, E. (1913). Sutrašnji učitelj. U: *Pedagoška hrestomatija* (285). Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor.
- Popović, S. (1868). *Škola i život.* Pešta.

- Radosavljević, P. (1912). *Uvod u eksperimentalnu pedagogiju*. Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor.
- Šapčanin, M. (1871). Ogljedna nastava u osnovnoj školi. *Glasnik srpskog učenog društva*. Sveska 32, 26.
- (1854). O indiferetizmu srbske učene klasse prama srbske književnosti. *Serbskiü Љtopisъ za godinu 1854*. častъ I, 20.
- (1858). O izdavanju ovog lista. *Školski list*. 22. oktobar (2).
- (1858). Ogljedalo dobre škole. *Školski list*. 20. novembar (6), 84.
- (1858). Aforizmi o učitelю narodne škole. *Školski list*. 4. decembar (8), 110.
- (1858). Tko vospitava dъte?. *Školski list*. 4. decembar (8).
- (1859). Školski zakoni. *Školski list*. 22. januar (3).
- (1859). Nauka hristijanska i bibliska Istina. *Školski list*. 5. februara (5).
- (1859). Народный учитель и његово владанъ. *Školski list*. 17. mart (11), 161.
- (1860). Misli o školi i učitelъima. *Školski list*. 28. januar (4).
- (1862). O načinu učenja pokazуюcemъ. *Školski list*. 10. avgust (22).
- (1879). Iz škole. *Starmali*. 20. jun (17), 131.
- (1881). Autoritet. *Rodoljub*. Sombor, 19. jul (29).
- (1883). Učitelj u društvu. *Školski list*. 15. februar (3), 33–34.
- (1884). Varoški i seoski učitelj. *Školski list*. 30. april (8), 112–113.
- (1885). Kakav je savestan učitelj. *Školski list*. 10. jun (6), 83–85.
- (1885). Zašto osnovne škole sa jednim učiteljem. *Školski list*. 10. septembar (9), 140.
- (1886). Šta je zadatak učitelja uopšte. *Školski list*. 10. maj (5), 74.
- (1892). Šta se ište od srpskog narodnog učitelja. *Školski list*. 15. novembar (11), 172–173.
- (1895). Kako treba učiti (predavati) nastavno gradivo u srpskoj narodnoj školi. *Školski list*. Oktobar–novembar (10–11), 163–168.
- (1896). Karakter. *Školski list*. 15. februar (2), 18.
- (1896). Svojstva dobrog učitelja: na učiteljskoj konferenciji u Taboru govorio J. Hron. *Školski list*. 15. februar (2), 19.
- (1896). Nekoliko reči o zaptu i poslušnosti. *Školski list*. Avgust–septembar (8–9).
- (1899). U čemu učitelj može narod unaprediti u čemu unazaditi. *Školski list*. Maj–jun (5–6), 70.
- (1904). *Izveštaj o srpskim učiteljskim školama u Somboru za školsku 1903/904 godinu*. Sombor, 14.
- (1908). *Izveštaj o srpskoj višoj devojačkoj školi u Somboru na kraju 1907/908*. Sombor, 6.
- (1908). Učiteljski idealizam. *Školski glasnik*. Novi Sad, 30. oktobar (16), 252.

Литература

- Jeger, V. (1991). *Paideia, oblikovanje grčkog čoveka*. Novi Sad: Književna zajednica Novog Sada.
- Stajić, V. (1963). Srpska čitaonica u Somboru (1909). U: Lebl, A. (ur.). *Politički lik Vase Stajića* (61). Novi Sad: Progres.
- Suzić, N. (2016). Humanistička dimenzija pedagoške futurologije. *Inovacije u nastavi*. 3, 1–15.
- Tešić, V. (1996). Počeci naučne pedagogije u Srbiji. *Nastava i vaspitanje*. 1, 142–159.
- Velimirović, N. (2014). *Druga beseda omladini. Knjiga I* (sabrana dela). Šabac.

Summary

A primary school teacher is a specific profession which had, and still has, a significant impact on the identity of a nation. From the late 18th century, throughout the 19th and 20th centuries, and up to the present times, Serbian primary school teachers have built their profession by facing many social challenges. The study of the two-century-long primary teacher education at the Teacher Training School in Sombor has shown that openness to new trends and scientific disciplines, along with adhering to tradition and preserved values, was the core concept of the primary school teacher training in Serbia. This vision was worded and built carefully and cautiously, in line with the circumstances of the times. Despite the warnings of many educated people, the ideologies which Serbian people embraced in a more recent history were not in favour of analytical and critical approaches. The philanthropy of teachers and their reliance on Jesus Christ as an example have always supported the change of human behaviour, but were against the changes made by disrespecting other people's needs. Different interests were to be negotiated, not imposed.

The aim of this paper is to present, by acknowledging the circumstances in the society, the key areas which define the character of the primary school teaching profession. Primary school teachers have developed their identity by nurturing humanness, patience, education, curiosity, ethics, creativity, and acting by giving example.

Keywords: *primary school teacher, Serbs, value, education, identity.*